

حقوق شهروندی، گفتمان عمومی و رسانه‌ها^۱

حسن بشیر^۲

تاریخ ارسال: ۱۴۰۱/۰۳/۲۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۱۲

چکیده

ظهور مفهوم شهروندی به تئوری جهان میهنی که ۵۰۰ سال قبل از میلاد از طرف هراکلیتوس مطرح شد، باز می‌گردد؛ اما بهوسیله فیلسوفان بعدی، از جمله کانت مبنایی برای ضمانت اجراهای اخلاقی و وجدانی برای حقوق بشر و شهروندی در سطح فراملی و جهانی قرار گرفت. گفتمان عمومی را می‌توان فکر مسلط بر جامعه دانست که حوزه عمومی را فراتر از افکار عمومی تشکیل می‌دهد و کنشگری را در جامعه میان افراد مختلف تقویت می‌کند. رسانه‌ها، مهمترین وسایل مدرن گفتمان سازی عمومی و مشارکت کننده در بسط و غنی سازی مفهوم «حقوق شهروندی» در جامعه هستند. در این پژوهش که با روش فراتحلیل و مطالعه بیش از ۲۲ مقاله مهم و مرتبط با موضوع انجام گرفته، تلاش شده است که ابعاد نظری-کاربردی رابطه شهروندی با گفتمان عمومی و رسانه‌ها مورد بحث و بررسی قرار گرفته و الگویی عملیاتی در زمینه تقویت این رابطه که منجر به مشارکت عمومی مردم در فهم، بازنمایی و گفتمان سازی «حقوق شهروندی» در جهت پیشرفت کشور ارائه شود. در الگوی مزبور، رابطه گفتمان عمومی با افکار عمومی، گفتمان با حقوق شهروندی، نقش رسانه‌ها در تبیین و بازتولید حقوق شهروندی و مسئولیت اجتماعی در تبلیغات «حقوق شهروندی مطلوب»، نقش سواد رسانه‌ای در گسترش حقوق شهروندی، اصول حقوق شهروندی در اسلام مورد بحث و بررسی قرار گیرد.

واژه‌های کلیدی

حقوق شهروندی، گفتمان عمومی، رسانه‌ها، مسئولیت اجتماعی، الگوی حقوق شهروندی مطلوب

۱. این مقاله براساس نظر گروه دبیران و سردبیر فصلنامه، پژوهشی است.

۲. استاد گروه ارتباطات و تبلیغ، دانشکده معارف اسلامی و فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه امام صادق (ع)،

تهران، ایران. (نویسنده مسئول).
bashir@isu.ac.ir

مقدمه

مفهوم حقوق شهروندی از زمان‌های دور قبل از میلاد به عنوان یک موضوع مهم برای تأمین حقوق افراد جامعه مطرح شده است. با تحولات جهانی و ظهور نظام ملت - دولت موضوع این حقوق به یک مسأله اساسی جهانی تبدیل شد.

توجه به این حقوق اگرچه در هر جامعه و فرهنگی ویژگی‌های خاصی می‌تواند داشته باشد؛ حقوق شهروندی در سطح جهانی بر پایه اصول نسبتاً ثابت و واحدی تدوین شده‌اند که مهمترین آن‌ها توجه به آزادی افراد، تأمین امنیت، دادن حق انتخاب به جامعه و غیره می‌باشند.

با گسترش ارتباطات به خصوص رسانه‌ها در سطح جهانی، مفهوم حقوق شهروندی، وارد حوزه‌های عمومی، افکار عمومی و گفتمان عمومی شد. حوزه عمومی، موضوع حقوق شهروندی را جایگاهی برای «هویت سازی» انسان قرار داد. افکار عمومی، این حقوق را وارد عرصه «مطالبات رومزه» نمود و گفتمان عمومی حقوق شهروندی را به گفتمان هژمونیک به مثابه «هدف راهبردی» برای تحقق «جامعه مطلوب» مطرح ساخت.

رسانه‌ها نقش اساسی در تولید ادبیات حوزه‌های مطرح شده در رابطه با «حقوق شهروندی» دارند. در حقیقت، رسانه‌ها نه تنها عهده‌دار «تبیین ابعاد این حقوق» بیشتر در این زمینه شدند، بلکه عهده‌دار نقش «مفهوم سازی»، و «نیاز سازی» گسترده‌تر و عمیق‌تر در رابطه با حقوق شهروندی نیز شدند.

با اینکه حقوق شهروندی در جوامع مختلف، بر پایه فرهنگ‌های گوناگون، خاستگاه‌های متفاوت دارند، یکسانسازی این حقوق در سطح جهانی، اقدامی است که با قدرت رسانه‌ها در گفتمانسازی جهانی امکانپذیر گردید. در شرایط کنونی جهانی، علیرغم تنوع رویکردهای فرهنگی در جوامع مختلف، حقوق شهروندی اصول مشترکی دارند و آنچه که در این زمینه متفاوت است، دیدگاه‌های ویژه‌ای است که بر اساس نوعی از رویکرد ایدئولوژیکی، برخی از این حقوق را خارج از قدرت انسانی دانسته و مشروعیت آن‌ها را به گونه‌ای متمایز، مطرح می‌سازد. اما با هر دیدگاه و رویکردی می‌توان گفت که حقوق شهروندی به عنوان یک امر مسلم و غیرقابل اغماض همچنان یکی از چالش برانگیزترین مسائل حقوقی در رابطه با انسان است.

در این مقاله تلاش شده است که حقوق شهروندی به مثابه گفتمان عمومی و نقش دو سویه رسانه‌ها در رابطه با گفتمان سازی در این زمینه از یک سو و از سوی دیگر شیوه‌های مطالبه‌سازی در این رابطه مورد بحث و بررسی قرار گیرد. این مسأله در شرایط عصر اطلاعات به یک موضوع مهم برای اجرای مناسب حقوق شهروندی تبدیل شده است که در اینجا تلاش می‌شود دیدگاه پژوهشگران مختلف که به این موضوع پرداخته‌اند با روش فراتحلیل و مطالعه متون مختلف مرتبط استخراج گردد.

پیشینه تحقیق

با توجه به اینکه روش این مقاله فراتحلیل است، بسیاری از مقالات و پایان نامه‌های مرتبط با موضوع مورد بحث مطالعه و بررسی شده و مفاهیم، رویکردها، دالهای اساسی و مرکزی آن‌ها استخراج شده و در نمودارهایی نشان داده شده‌اند. جدول شماره (۱) در حقیقت بخشی از پیشینه تحقیق را نشان می‌دهد.

چارچوب نظری

شهروندی یکی از مفاهیم اجتماعی-سیاسی مهمی است که در هر جامعه، بنا به رویکردهای فرهنگی-اعتقادی، معنا و مرزبندی‌های خاص خود را دارد. حقوق شهروندی نیز از مفاهیم وابسته به مفهوم شهروندی است که تبیین کننده حقوق اساسی شهروندان در هر جامعه است.

سنت لیبرال دموکراسی که در حقیقت تعریف اساسی مفهوم حقوق شهروندی تابع این سنت است، شهروندی را مجموعه‌ای از حقوق فردی تعریف می‌کند که چندین کارکرد دارد. مهم‌ترین کارکرد این حقوق استقلال فردی را به همراه داشته که تأمین کننده نوعی از رضایت است. در مقابل دولت تأمین کننده امنیت برای شهروندان است. (فالكس، ۱۳۸۱: ۷۹)

مارشال یکی از اندیشمندان عمده در حوزه مطالعات شهروندی است. در دیدگاه مارشال، شهروندی پایگاهی اعطا شده به کسانی است که عضو کامل یک جامعه هستند. همه افرادی که این پایگاه را دارند، در حقوق و وظایف مرتبط با این پایگاه برابر هستند.

البته مارشال سه نوع حقوق را در ارتباط با گسترش شهروندی مطرح می‌کند: حقوق مدنی: که شامل آزادی‌های فردی، آزادی بیان و مذهب، حق مالکیت و حق دادرسی یکسان در برابر قانون است.

حقوق سیاسی: که شامل حق شرکت آزاد در انتخابات و انتخاب شدن است.

حقوق اجتماعی: که شامل حق طبیعی هر شهروند برای بهره‌مند شدن از حداقل استانداردهای رفاهی، اقتصادی، امنیتی، بهداشتی، درمان و تأمین اجتماعی است. (Marshal, 1994: 2)

با تولد مفهوم دولت-ملت و گسترش تقسیم‌بندی کشورهای گوناگون، فعالیت در قلمرو دولت-ملت به عنوان یک اصل اساسی برای پیاده‌سازی مفهوم شهروندی ایجاد گردید که همه افراد حاضر در قلمرو مزبور باید از حقوق برابر برخوردار باشند. (Janoski, 1998: 28)

در عصر اطلاعات، رسانه‌ها نقش اساسی در گسترش مفهوم شهروندی و حقوق شهروندی داشته‌اند. امروزه رسانه‌ها نه تنها تبیین‌کننده این مفاهیم هستند؛ بلکه تعیین‌کننده معنای این مفاهیم اساسی نیز می‌باشند.

وجود نظریه‌های گوناگون در این زمینه، بیانگر نقش اساسی رسانه‌ها در ایجاد و گسترش آگاهی‌های اجتماعی-سیاسی و غیره است. بنا به دیدگاه بال روکیچ و دی فلور، جامعه، تا اندازه زیادی وابسته به رسانه‌ها است. ویندال عامل وابستگی اجتماعی به رسانه‌ها را نیاز اجتماعی به اطلاعات می‌داند. (ویندال و همکاران، ۱۳۸۷)

هابرماس با طرح مفهوم «حوزه عمومی» و نظریه «کنش ارتباطی» فضایی را در جامعه ترسیم کرده است که در آن افراد جامعه به شکل عقلانی با همدیگر به گفتگو نشسته، به طور برابر با همدیگر بحث کنند. قدرت حکومتی در اینگونه فضاها کمترین دخالت و تصرف دارد. (هابرماس، ۱۳۸۴)

امروزه، رسانه‌ها نقش یک «حوزه عمومی» را به دست آورده‌اند. شبکه‌های اجتماعی فراتر از رسانه‌های جمعی، این امکان را به افراد مختلف جامعه داده‌اند که بتوانند دیدگاه‌ها و نظرات خود را به شکل آزادانه مطرح و گفتمان عمومی در جامعه را شکل دهند.

یکی از نظریه‌های مهم دیگر در این زمینه که می‌تواند در گسترش مفاهیم اساسی شهروندی و حقوق شهروندی اثرگذار باشد، نظریه «هماندسازی رسانه‌ای» است که ریزوناس معرفی کرده است. در این نظریه رسانه‌ها با الگوگیری از رفتارهای مردمی در توسعه آموزش‌های مختلف از جمله بین نسلی، تلاش می‌کنند که برنامه‌ها و رویکردهای آموزشی خود را در جامعه گسترش دهند. بنابراین، در اینجا بانوعی از هماندسازی رسانه‌ای روبه‌رو هستیم که رسانه همچون یک متن اجتماعی، تمام رفتارهای اجتماعی در آموزش و گسترش آگاهی‌ها و رفتارهای فردی و اجتماعی را به شکلی که مایل است در جامعه شکل بگیرد، ترسیم و مطرح می‌سازد. (فلمینگ، ۱۳۸۴)

در نظریه‌هایی از قبیل اقناع و متقاعدسازی، دریافت و کاشت و نظریه پرورش، رسانه‌ها به عنوان متغیرهای اساسی برای ایجاد تحوّل در جامعه مطرح شده‌اند و نقش اساسی در گسترش آگاهی نسبت به تبیین و شیوه عملکرد رسانه‌ها ایفا می‌کنند که به دلیل اختصار در اینجا فقط مورد اشاره قرار گرفته‌اند.

روش‌شناسی تحقیق

مطالعه محتواهای منتشره درباره یک موضوع شیوه‌های گوناگونی دارد که یکی از آن‌ها شیوهی فراتحلیل است. «فراتحلیل به عنوان یک پارادایم جدید و متفاوت از فراترکیب کیفی، فراقوم‌نگاری و مرور نظام‌مند است. ذهنی بودن مطالعات اجرا شده، وجود ناهمگنی و تناقض در نتایج مطالعات، رابطه غیرمؤثر نتایج پژوهش‌ها با خطمشی‌ها، سیاست‌های کلان و امور عام‌المنفعه، تفسیری بودن نتایج در مقایسه با پژوهش‌های کمی، چند پارادایمی بودن پژوهش‌ها، استفاده از ابزارهای اندازه‌گیری غیردقیق دلایل شکل‌گیری روش فراتحلیل است.» (شفیعی و زارع، ۱۳۹۸: ۵۹)

حجم زیاد نوشته‌ها درباره یک موضوع نیازمند نوعی از تلخیص و به دست آوردن رویکردها، مفاهیم و نتایج مهم به دست آمده درباره آن موضوع است که با روش فراتحلیل این هدف ممکن گردیده است.

در حقیقت می‌توان گفت «آنچه که محقق در فراتحلیل به دست می‌آورد، نه صرفاً یک جمع‌بندی کمی و نه یک تحلیل ذهنی است؛ بلکه هم تجمیع داده‌هاست و هم تحلیل نتایج و ترکیب عناصر گوناگون.» (سیاهپوش، ۱۳۸۷: ۱۰۳).

روش تحقیق فراتحلیل متوقف بر شناخت شکاف‌ها و نارسایی‌های علمی و تجمیع و انباشت مطالعات انجام شده است. مراحل هفتگانه‌ای نیز مترتب بر انجام یک کار فراتحلیلی است: نخستین مرحله انتخاب موضوع و تعریف متغیر تحقیق است. موثرترین و مهم‌ترین اقدام در این مرحله مشخص‌شدن حدود و اهداف تحقیق و کار فراتحلیل است. مرحله دوم بر مبنای هدف تحقیق، شناسایی، گردآوری و تلخیص مطالعات صورت می‌گیرد. در این قسمت، نهایتاً تعدادی منبع معتبر و موثق با نگاه به هدف تحقیق انتخاب می‌شود. در مرحله سوم کار در حوزه فراتحلیل که با فیش‌برداری یا فیلترسازی محتویات منابع همراه است، به دسته‌بندی یافته‌ها و ارزیابی و ارزش‌گذاری و بازآفرینی آن‌ها منجر می‌شود. در این مرحله مطالعات و داده‌های ورودی به مجموعه‌ای اطلاعات دسته‌بندی شده تبدیل شده که امکان بازبینی و استخراج نتایج را ممکن می‌سازد. در مرحله چهارم با استفاده از یافته‌های مرحله قبل، امکان دسته‌بندی و سطر بندی یافته‌ها بر مبنای روش‌های آماری، بررسی و کنترل تفاوت‌های روش‌شناسی، شناخت تنوع و تفاوت آزمون فرضیه‌ها و مقایسه نتایج تحقیقی میسر می‌شود. مرحله پنجم مربوط به تعریف و ترکیب نتایج به دست آمده پژوهش است و مرحله ششم با تطبیق و تطابق و ترکیب نتایج تحقیق به دست آمده، بستر نگارش و ثبت گزارش فراهم می‌شود. با این وصف، در مرحله آخر تدوین گزارش، تفسیر و نقد نتایج انجام می‌شود. (قاضی طباطبایی و ودادهیر، ۱۳۸۹: ۷۴-۱۴۶).

در این مقاله تلاش شده است که مقالات مرتبط با حوزه حقوق شهروندی و رسانه در فصلنامه‌های مختلف مطالعه و مطالب اساسی آن‌ها که مرتبط با موضوع مقاله است استخراج و عمدتاً به صورت جدول و نمودار که برای خواننده مطالعه آن‌ها آسان‌تر است بازنمایی شوند.

یافته‌های تحقیق

فراتحلیل ۲۲ مقاله مرتبط با مباحث شهروندی، حقوق شهروندی و نقش رسانه‌ها در این زمینه در جدول شماره (۱) نشان داده شده‌اند.

جدول شماره (۱): مفاهیم و دال‌های اساسی شهروندی، حقوق شهروندی و رسانه‌ها

ردیف	منبع	محتوا	مفهوم/ دال اساسی
۱	زبیری، کرمان‌الله؛ شیخی، عبدالله؛ باقر عطاران، مرضیه؛ کاشفی دوست، دیمن (۱۳۹۲) "ارزیابی میزان آگاهی‌های عمومی شهروندان پیرانشهر از حقوق شهروندی و قوانین شهری"، پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری، دوره ۱، شماره ۱، زمستان ۱۳۹۲، صص ۷۷-۵۹.	۱- ناآگاهی شهروندان از حقوق خود، ایجادکننده بی‌نظمی و آشوب است. ۲- مردم بهترین دستگاه نظارتی برای اجرای حقوق شهروندی هستند. ۳- ضرورت آموزش حقوق شهروندی از طرف نهادهای شهری. ۴- محور تضمین حقوق، قانون است. ۵- آگاهی از حقوق شهروندی عامل کاهش مشکلات در جامعه شهری است.	۱- ناآگاهی، عامل بی‌نظمی و آشوب ۲- مردم، ناظران حقوق شهروندی ۳- لزوم آموزش حقوق شهروندی ۴- قانون، ضامن حقوق شهروندی ۵- آگاهی، عامل کاهش مشکلات
۲	جاوید، محمد جواد (۱۴۰۰) «از تنوع فرهنگی تا مهندسی فرهنگی: چالشی بین حقوق بشر و حقوق شهروندی»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۵، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۰، صص ۴۷۳-۴۵۵.	۱- تنوع فرهنگی یکی از زیرمجموعه‌های حقوق شهروندی است. ۲- تنوع فرهنگی به معنای تضمین حقوق پایه فرهنگ‌هاست.	۱- تنوع فرهنگی زیرمجموعه حقوق شهروندی. ۲- تنوع فرهنگی باید عامل پذیرش حقوق شهروندی باشد.
۳	بیات کمیته‌کی، مهناز؛ بزدان پناه، زین‌العابدین؛ بالوی، مهدی (۱۳۹۷) «از حقوق بشر تا حقوق شهروندی: از فاعلیت تا مشارکت»، فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی، دوره ۲، شماره ۱، تابستان ۱۳۹۷، صص ۳۰-۱.	۱- حقوق شهروندی همچون حقوق بشر متضمن دو مفهوم حق و انسان است. ۲- شهروند کسی است که به عنوان عضوی از جامعه‌ی سیاسی در کنار سایر شهروندان از حقوق و مسئولیت‌هایی برابر بهره‌مند است. ۳- «عضویت» در یک جامعه سیاسی خاص، «مشارکت» و «حق‌ها» سه عنصر تشکیل دهنده شهروندی هستند. ۴- حقوق شهروندی فقط در چارچوب یک نظام دموکراتیک به دست می‌آید. ۵- بدون وجود جامعه مدنی سخن از حقوق شهروندی امکان‌پذیر نیست. ۶- حق‌های شهروندی ما در گرو اعمال حق بنیادین شهروندی ما برای مشارکت سیاسی همراه با سایر شهروندان جامعه است. ۷- شهروندی «حق برداشتن حق‌ها» است. ۸- به خود شهروندان واگذار می‌شود تا تصمیم بگیرند خواهان چه حق‌هایی هستند.	۱- حقوق شهروندی شامل مفاهیم حق و انسان است. ۲- شهروندان باید دارای حقوق و مسئولیت‌های برابر باشند. ۳- عضویت، مشارکت و حق‌ها عناصر تشکیل دهنده شهروندی. ۴- اجرای حقوق شهروندی مستلزم وجود نظام دموکراتیک. ۵- عدم تحقق حقوق شهروندی بدون وجود جامعه مدنی. ۶- مشارکت سیاسی مهمترین حق شهروندی است. ۷- تحقق حق شهروندی توسط شهروندان. ۸- شهروندان تعیین‌کننده حقوق شهروندی.

ردیف	منبع	محتوا	مفهوم/ دال اساسی
۴	رحمانزاده، سیدعلی؛ توکلی، مهرداد؛ صابر، منوچهر (۱۳۹۶) «آسیب شناسی اشاعه حقوق شهروندی از طریق رسانه‌های جمعی»، رسانه و فرهنگ، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال هفتم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۶، صص ۸۷-۱۰۴.	<p>۱- رسانه‌ها می‌توانند باعث پویایی افکار شده و از مهمترین مجراهای تبیین و نهادینه‌سازی حقوق و آزادی‌های اساسی عمومی ملت یا همان حقوق شهروندی باشند.</p> <p>۲- رسانه‌ها از طریق آگاهی عمومی و جهت‌دهی افکار عمومی مردم را با حقوق شهروندی آشنا می‌سازند.</p> <p>۳- آگاهی مردم از حقوق شهروندی‌شان می‌تواند به آن‌ها در احقاق حقوق و زندگی بهتر کمک کند.</p> <p>۴- رسانه‌ها وظیفه دارند در جهت گسترش و بالا بردن ضرب آگاهی‌های حقوقی جامعه، در راستای تولید اطلاعات و مباحث اولیه حقوق شهروندی اقدام کنند.</p> <p>۵- در میان رسانه‌ها، اینترنت بیشترین تأثیر را بر میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی دارند.</p> <p>۶- بین میزان اعتماد شهروندان به رسانه‌ها و میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی رابطه مستقیم وجود دارد.</p> <p>۷- با بالا رفتن تحصیلات، میزان آگاهی از آگاهی از حقوق شهروندی نیز بالا می‌رود.</p> <p>۸- میانگین آگاهی زنان از میانگین آگاهی مردان از حقوق شهروندی بیشتر است.</p>	<p>۱- رسانه‌ها عامل شکل دهنده، هدایت و پویایی افکار عمومی هستند.</p> <p>۲- رسانه‌ها مهمترین مجراهای تبیین و نهادینه سازی حقوق شهروندی هستند.</p> <p>۳- رسانه‌ها عامل آگاهی عمومی درباره حقوق شهروندی هستند.</p> <p>۴- احقاق حقوق و زندگی بهتر نیازمند آگاهی مردم به حقوق شهروندی است.</p> <p>۵- وظیفه رسانه‌ها افزایش آگاهی مردم درباره حقوق شهروندی است.</p> <p>۶- اینترنت عامل اصلی گسترش آگاهی مردم درباره حقوق شهروندی است.</p> <p>۷- اعتماد شهروندان به رسانه‌ها باعث افزایش آگاهی آنان درباره حقوق شهروندی میشود.</p> <p>۸- تحصیلات، عامل افزایش آگاهی نسبت به حقوق شهروندی است.</p> <p>۹- زنان نسبت به حقوق شهروندی حساس‌تر از مردان هستند.</p>
۵	عرب عامری، احمد؛ سرچوانی شیراز، زهرا (۱۳۹۴) «آشنایی با حقوق شهروندی در اسلام: حق حیات غیر مسلمانان در حکومت اسلامی»، دوفصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی، سال چهارم، شماره نهم، پاییز و زمستان ۱۳۹۴، صص ۸۷-۱۱۳.	<p>۱- حق حیات موهبتی الهی است.</p> <p>۲- حیات حقّی یکسان برای همه انسانهاست.</p>	<p>۱- موهبت الهی حقّ حیات.</p> <p>۲- یکسان بودن حقّ حیات.</p>

ردیف	منبع	محتوا	مفهوم/ دال اساسی
۶	جاوید، محمدجواد (۱۳۹۳) «باخوانی بنیان‌های فلسفی نظریه نسبیت در حقوق شهروندی»، حقوق اسلامی، سال یازدهم، شماره ۲، پاییز ۱۳۹۳، صص ۶۵-۹۵.	۱- حقوق شهروندی بدون در نظر گرفتن نقش دولت بی معناست. ۲- حکومت مردمی در درجه اول موظف به تأمین عدالت اجتماعی، توسعه امنیت و تضمین حقوق و آزادی‌های اساسی شهروندان است. ۳- معیار و مناط توسعه با تضییق حقوق شهروندی یا تعالی یا سقوط شهروند در پلکان حقوق شهروندی، میزان وفاداری فرد به منافع عمومی است که در رأس آن خدمت به دولت است.	۱- نقش مهم دولت در حقوق شهروندی. ۲- حقوق اساسی شهروندی: تأمین عدالت اجتماعی، توسعه امنیت، تضمین حقوق، آزادی‌های اساسی. ۳- معیار حقوق شهروندی: وفاداری فرد به منافع عمومی. ۴- خدمت به دولت در رأس حقوق شهروندی است.
۷	سردارنیا، خلیل‌الله؛ امیرپور امیرآباد، رضا؛ امینی زاده، سینا (۱۴۰۰) «واکاوی انتقادی حقوق شهروندی در روزنامه‌های ایران»، فصلنامه راهبرد سیاسی، سال پنجم، شماره ۱، پیاپی ۱۶، بهار ۱۴۰۰، صص ۲۵-۵۳.	۱- هیچ دموکراسی ممکن نمی‌شود مگر آنکه شهروندان به طور کامل از هر چیزی که بر زندگی‌شان تأثیر می‌گذارد، آگاه و مطلع شوند. ۲- مطبوعات دارای رسالت بسیار مهم در پیشبرد حقوق شهروندی در ابعاد سیاسی، اجتماعی و مدنی با بسترسازی‌های انگیزشی، شناختی-آگاه‌ساز، چالشگری و نظارتی همراه با مسئولیت‌پذیری مدنی هستند. ۳- بدون وجود شهروندان آگاه به حقوق شهروندی، دموکراسی قوام و دوام نمی‌آورد. ۴- یکی از مهمترین شاخصه‌ها با نشانگان توسعه‌ی سیاسی و تحقق حقوق شهروندی در هر جامعه‌ای رسانه‌های جمعی، مطبوعات و روزنامه‌ها هستند. ۵- در نظام‌های دموکراتیک، رسانه‌ها قلمرو اطلاعات و افکار عمومی را شکل می‌دهند، دیدگاه‌های انتقادی و دموکراتیک را در سطح گسترده بازتاب و افکار عمومی را در باره آن شکل می‌دهند. ۶- چهار عنصر برای تحقق یک شهروند مطلوب عبارتند از: دانش، تفکر، تعهد و عمل (فائدی، ۱۳۸۵: ۱۹۳)	۱- تحقق دموکراسی با آگاهی کامل مردم. ۲- رسالت رسانه‌ها درباره حقوق شهروندی: بسترسازی انگیزشی، شناختی-آگاهی رسانی، چالشگری، نظارتی، مسئولیت‌پذیری مدنی ۳- قوام و دوام دموکراسی مساوی است با آگاهی مردم از حقوق شهروندی ۳- رسانه‌های جمعی عامل تحقق حقوق شهروندی ۴- رسانه‌ها، شکل دهنده حقوق شهروندی ۵- چهار عنصر شهروند مطلوب: دانش، تفکر، تعهد و عمل است. ۶- مشخص کردن ویژگی‌های مهم شهروندی فعالی و مدنی

ردیف	منبع	محتوا	مفهوم/ دال اساسی
		۷- مهم‌ترین ویژگی‌های شهروندی فعال و مدنی عبارتند از: برخورداری از فرهنگ و باورهای مدنی و تعهد عملی و مستمر به آنها، قانونمند، همکاری، جو، مسئولیت‌پذیر، آگاه به حقوق، نقش‌ها و تعهدات خویش، متعهد به رعایت حقوق دیگر شهروندان، مصالح جمعی و حکومت، روحیه مشارکتی و عضویت و همکاری با نهادهای مدنی، انتقادپذیر، متعهد به اخلاق و فضایل مدنی، عدالت‌طلب، پرهیز از خودکامگی و هنجارشکنی، ارزش محور، انصاف مدار، نوع دوستی، پرهیز از بی تفاوتی به جامعه و مشکلات آن یا حس بالای تعلق به جامعه و مانند آن (ص ۳۲)	
۸	بزدان پناه، زین العابدین؛ بیات کمیته‌ی، مهناز (۱۳۹۹) «نقش سواد رسانه‌ای در تحقق گفتمان حقوق شهروندی»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۵، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۹، ۹۳۷-۹۴۱.	۱- حقوق بشر حقایق اخلاقی‌اند که ما در پرتو انسان بودن و داشتن کرامت ذاتی از آنها بهره‌مندیم. ۲- حقوق شهروندی، فقط در نظام دموکراتیک به دست می‌آید. ۳- در چارچوب حقوق شهروندی سه مؤلفه عضویت، حق‌ها و مشارکت در هم تنیده‌اند. ۴- شهروندی «حق برداشتن حق‌ها» را شکل می‌دهد. ۵- سواد رسانه‌ای به منزله ابزاری است که شهروندان را به تفکر انتقادی در برابر رسانه‌ها مجهز می‌کند و آنان را به شهروندانی «فعال» در یک جامعه دموکراتیک تبدیل می‌کند.	۱- حقوق بشر حقوق اخلاقی کرامت انسانی ۲- حقوق شهروندی فقط در نظام دموکراتیک ۳- مؤلفه‌های حقوق شهروندی: عضویت، حق‌ها و مشارکت ۴- تعیین حقوق شهروندی به وسیله شهروندان ۵- سواد رسانه‌ای ابزار فعال سازی حقوق شهروندی
۹	فلاحزاده، علی محمد (بی تا) «نسبت حقوق شهروندی و حقوق بشر»، اداره مطالعات و پژوهش ستاد حقوق بشر فوه قضائیه.	۱- شهروندی رابطه‌ای بین فرد و دولت است که در آن طرف‌های مزبور به وسیله حقوق و تکالیف متقابل به هم وابسته می‌گردند. ۲- ایده بنیادی شهروندی حق تعیین سرنوشت است. ۳- حقوق شهروندی در پی تضمین سرنوشت هر شخص در اجتماع و تعیین حقوق وی است. ۴- حقوق شهروندی یا حقوق مربوط به شهروندی بیشترتر ماهیت جمع‌گرایانه دارند تا فردگرایانه.	۱- شهروندی رابطه بین فرد و دولت بر پایه حقوق متقابل ۲- شهروندی حق تعیین سرنوشت ۳- حقوق شهروندی تضمین سرنوشت افراد و تعیین حقوق آنان ۴- حقوق شهروندی دارای ماهیت جمع‌گرایانه

ردیف	منبع	محتوا	مفهوم/ دال اساسی
۱۰	محمودی، ایرج؛ حبیبزاده ملکی، اصحاب؛ نوابخش، مهرداد (۱۳۹۹) «طراحی و ارائه الگوی رسانه‌ای حقوق شهروندی ایرانیان» فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، سال شانزدهم، شماره ۵۹، تابستان ۱۳۹۹، صص ۲۷۵-۳۰۹.	۱- رسانه‌ها می‌توانند با ارائه آگاهی‌ها و الگوهای رفتاری، چارچوب‌های مرجع و اطلاعات مطلوب به افزایش آگاهی‌ها، مهارت‌های شهروندی و به شکل‌گیری رفتارهای مدنی کمک کنند.	۱- رسانه‌ها افزایش‌دهنده مهارت‌های شهروندی و حقوق شهروندی هستند.
۱۱	شپانی، ملیحه؛ سپهوند، ابراهیم (۱۳۹۲) «رادیو و شهروندی: رابطه محتوای برنامه‌های رادیویی و آگاهی از حقوق شهروندی»، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره ۲، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۲، صص ۴۶۹-۵۰۳.	۱- حقوق شهروندی شامل حقوق و تکالیف مردم در برابر جامعه و یکدیگر.	۱- حقوق شهروندی، حقوق مردم در برابر یکدیگر و جامعه
۱۲	اخوان، بهار (۱۳۹۷) «دیپلماسی رسانه‌ای و حقوق بشر با تأکید بر حقوق شهروندی»، فصلنامه مطالعاتی صیانت از حقوق زنان، سال سوم، بهار ۱۳۹۷، صص ۶۰-۷۶.	۱- آگاهی مردم، موجب مشارکت بیش‌تر آن‌ها برای ادای تکالیف در امور شهری و توسعه شهروندی فعال می‌شود. ۲- توسعه شهروندی مشارکت جو و فعال، موجب افزایش شفافیت و پاسخگویی در عملکرد می‌شود.	۱- آگاهی مردم، عامل مشارکت در حقوق شهروندی ۲- شهروندی مشارکت جو عامل شفافیت و پاسخگویی است.
۱۳	احمدپور، ایوب (۱۳۸۷) «درآمدی بر مبانی حقوق شهروندی در اسلام»، مجله پژوهش‌های اسلامی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، سال دوم، شماره سوم، پاییز ۱۳۸۷، صص ۱۱۹-۱۴۲.	۱- حقوق شهروندی از مفاهیم مدرن و از لوازم زندگی دموکراتیک افراد در یک جامعه سیاسی محسوب می‌شود. ۲- منظور از «حقوق شهروندی» کلیه حقوقی است که یک شهروند بر اساس قوانین و مقررات و ارزش‌های مشترک در یک کشور از آن برخوردار است. ۳- از دیدگاه حقوقی مفهوم شهروندی محدود است به حفظ نظم در اجتماع ۴- نظام بندگی و عبودیت دینی نه تنها با در نظر گرفتن قواعدی به عنوان حقوق شهروندی و بشر منافع ندارد، بلکه با آن موافق است. ۵- حقوق شهروندی باید به سادگی و بدون موانع باعث پیشرفت و سعادت انسان باشد.	۱- حقوق شهروندی از لوازم زندگی دموکراتیک کلیه حقوق شهروندی کلیه قوانین و مقررات مشترک کشور ۳- حقوق شهروندی مستلزم حفظ نظم در جامعه ۴- موافقت نظام دینی با حقوق شهروندی ۵- حقوق شهروندی عامل سعادت و پیشرفت

ردیف	منبع	محتوا	مفهوم/ دال اساسی
۱۴	تاجور، آذر؛ پورطهماسبی، سیاوش (۱۳۹۰) «حقوق و تربیت شهروندی در نهج البلاغه»، پژوهش نامه علوی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال دوم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۰، صص ۱-۲۳.	۱- شهروندی به وضع رابطه میان شخص و جامعه‌ای سیاسی به نام دولت - کشور گفته می‌شود که بر اساس آن، اولی ملزم به وفاداری و دومی موظف به حمایت است. ۲- آن ویژگی که شهروندی را از تابعیت صرف جدا می‌کند، وجود اخلاق مشارکت و حقوق و مزایای شهروندی است.	۱- شهروندی یعنی رابطه شخص با دولت ۲- وفاداری شهروند به دولت شرط شهروندی ۳- شهروندی اخلاق مشارکت و حقوق شهروندی
۱۵	بهارلویی، عبدالله؛ نعمتی، میثم (۱۳۹۶) «حقوق شهروندی، مؤلفه‌ها و مبانی و وظایف دولت در برابر آن»، اندیشه‌های حقوق عمومی، سال ششم، شماره دوم، پیاپی ۱۱، بهار و تابستان ۱۳۹۶، صص ۴۱-۵۸.	۱- حقوق شهروندی همان توجه به کرامت انسانی به عنوان اشرف مخلوقات است. ۲- حقوق شهروندی آمیخته‌ای از حقوق، وظایف و مسئولیت‌های شهروندان در قبال یکدیگر است.	۱- حقوق شهروندی کرامت انسانی ۲- حقوق شهروندی، حقوق، وظایف و مسئولیت شهروندی در برابر همدیگر
۱۶	ابراهیمی، طویه؛ سمیعی، لیلا () «حقوق شهروندی اقلیت‌های دینی در قرآن و رساله حقوق امام سجاد (ع)»، پویش در آموزش علوم انسانی، سال چهارم، شماره ۱۴، بهار ۱۳۹۸، صص ۶۸-۸۶.	۱- حقوق شهروندی مجموعه قواعدی است که بر روابط دولت و اعضا جامعه حکومت می‌کند.	۱- حقوق شهروندی قواعد ارتباطی دولت با جامعه
۱۷	شادمانی، مهدیه (۱۳۹۵) «حقوق شهروندی از منظر امام خمینی (ره)»، فصلنامه مطالعاتی میان‌ت از حقوق زنان، سال دوم، شماره ۵، پاییز ۱۳۹۵، صص ۹-۲۲.	۱- حقوق شهروندی اطلاق عام است بر مجموعه امتیازات مربوط به شهروندان.	۱- حقوق شهروندی امتیازات شهروندان
۱۸	عباسی قلعه‌شاهی، امیر؛ فنائی، ابوالقاسم (۱۴۰۰) «حقوق شهروندی از منظر اخلاق»، دوفصلنامه حقوق بشر، سال شانزدهم، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۰، شماره پیاپی ۳۱، صص ۱۱۵-۱۴۷.	۱- حقوق شهروندی بخشی از اخلاق شهروندی است.	۱- حقوق شهروندی اخلاق شهروندی است.

ردیف	منبع	محتوا	مفهوم/ دال اساسی
۱۹	آقای طوق، مسلم؛ غمامی، سیدمحمد مهدی (۱۳۹۱) «تحول حقوق و آزادی‌های شهروندی در مصر مبتنی بر قانون اساسی ۲۰۱۲ میلادی» فصلنامه بررسی‌های حقوق عمومی، سال اول، شماره ۱، پاییز ۱۳۹۱، صص ۲۲-۱.	۱- شهروندی در واقع گامی است بعد از کسب تابعیت و مبنایی است برای حقوق سیاسی و اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی به نحوی که فرد علاوه بر برخورداری از آن‌ها در عرصه نظام مردم سالار می‌تواند سرنوشت خود و جامعه خود را در شئون مختلف، مستقل و آزاد تعیین کند. ۲- کرامت انسانی مبنایی‌ترین قاعده‌ای است که حقوق انسانی مبتنی بر آن قابل تحلیل هستند و پذیرش عملی آن منتج به غیرقابل سلب نمودن بخش عمده از حقوق و آزادی‌های شهروندی می‌گردد.	۱- شهروندی تعیین کننده سرنوشت شهروند در جامعه است. ۲- حقوق شهروندی به کرامت انسانی توجه دارد.
۲۰	نام کتاب و نویسنده و ناشر و سال چاپ کتاب فراموش نشود	۱- حقوق شهروندی از مفاهیم اصلی زندگی دموکراتیک و مطالبه‌گری نیز از حقوق اصلی شهروندان می‌باشد. ۲- طبق منشور حقوق شهروندی تمام مردم حق دسترسی آزاد به تمام رسانه‌ها و منابع اطلاعاتی را در چارچوب قوانین دارند. فیلترینگ محدودیتی برای آزادی بیان و دسترسی به اطلاعات بوده و مهم‌ترین دلیل آن نوع نگاه حاکمان به آزادیف تأسیس و فعالیت رسانه‌ها می‌باشد.	۱- حقوق شهروندی و مطالبه‌گری، مفهوم اصلی زندگی دموکراتیک ۲- حق دسترسی آزاد به تمام رسانه‌ها و منابع اطلاعاتی یکی از اصول مهم حقوق شهروندی است.
۲۱	شبان نیا، قاسم؛ اسدی نسب، محمدحسن (۱۳۹۷) «اصول حاکم بر حقوق شهروندی در اسلام»، معرفت، سال بیست و هفتم، شماره نهم، پیاپی ۲۵۲، آذر ۱۳۹۷، صص ۳۴-۲۷.	۱- «حقوق شهروندی» آن دسته از حقوق مدنی و سیاسی است که همه افراد جامعه، به تناسب موقعیت خود از آن‌ها برخوردارند و بر دولت لازم است ضمن به رسمیت شناختن آن حقوق، نسبت به ایفای آن حقوق، در چارچوب ضوابط مقرر شده، اقدام کنند. ۲- «حقوق شهروندی» از جمله ظرفیت‌هایی است که در صورت پای بندی دولت‌ها بدان می‌توان حقوق متعالی بشر را به ارمغان آورد. ۳- اصل «حاکمیت مطلق الهی» یکی از اصول مهم حقوق شهروندی در اسلام است.	۱- حقوق شهروندی، حقوق مدنی و سیاسی است. ۲- دولت ضامن به رسمیت شناختن حقوق شهروندی است. ۳- دولت موظف به ایفای حقوق شهروندی است. ۴- حقوق شهروندی تأمین کننده حقوق متعالی بشر است. ۵- «حاکمیت مطلق الهی» یکی از اصول مهم حقوق شهروندی در اسلام. ۶- تقدّم حق حیات معنوی بر مادی در اسلام.

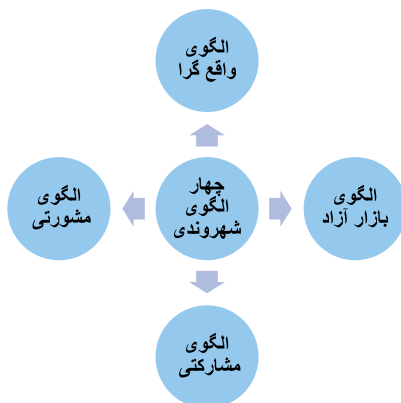
ردیف	منبع	محتوا	مفهوم/ دال اساسی
		<p>۴- یکی از اصول مؤثر بر حقوق شهروندی اسلام، اصل «تقدّم حقّ حیات معنوی بر مادی» است.</p> <p>۵- یکی از اصول اساسی اسلام در رابطه با حقوق شهروندی، اصل «کرامت و عزّت انسانی» است.</p> <p>۶- اصل «عدالت» یکی دیگر از اصول حقوق شهروندی اسلامی است.</p> <p>۷- از دیگر اصول تأثیر گذار بر حقوق شهروندی در اسلام، اصل «تناسب رفتاری» است به این معنا که حکام و دولت مردان موظّف هستند که در امور مربوط به مردم به تناسب رفتار، موقعیت، شرایط و امکانات آنان، سیاست مناسبی اتخاذ کنند.</p> <p>۸- مصلحت مناط تمام احکام الهی، از جمله احکام حقوقی در اسلام است.</p> <p>۹- اصل «تلازم حق و تکلیف» موازنه منطقی میل حقوق و تکالیف را در اسلام به تصویر می‌کشد.</p>	<p>۷- اهمّیت «کرامت و عزّت انسانی»، در حقوق شهروندی در اسلام.</p> <p>۸- «عدالت» اصل مهمی در حقوق شهروندی در اسلام است.</p> <p>۹- اصل دیگر حقوق شهروندی در اسلام «تناسب رفتاری» دولت با مردم است.</p> <p>۱۰- اصل «مصلحت» در حقوق شهروندی یکی از اصول مهم اسلامی است.</p> <p>۱۱- «تلازم حق و تکلیف» از دیگر اصول اسلامی در حقوق شهروندی است.</p>
۲۲	<p>نواح، عبدالرضا؛ جزبای، عزیز؛ رستگاری، سمیه (۱۳۹۸) «پیامدهای جامعه شناختی سواد رسانه‌ای بر آگاهی از حقوق شهروندی و دموکراسی خواهی»، فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین، سال پنجم، شماره ۱۸، تابستان ۱۳۹۸، صص ۲۰۳-۲۲۸.</p>	<p>۱- از نظر هابرماس رسانه‌های مدرن ارتباطی می‌توانند کمک مؤثری در پیشبرد دموکراسی داشته باشند تا با مشارکت شهروندان روح تازه‌ای در حوزه عمومی دمیده شود.</p> <p>۲- سواد رسانه‌ای عاملی در آگاهی شهروندان و تقویت ساختارهای دموکراتیک است.</p> <p>۳- امکانات وسیع رسانه‌ای عاملی برای بالا بردن آگاهی، مشارکت و مطالبه‌گری شهروندان است.</p> <p>۴- گفتمان دموکراسی در جامعه به کمک رسانه‌ها در جامعه تقویت می‌شود.</p> <p>۵- همه مردم حق دسترسی آزاد به تمام رسانه‌ها و منابع اطلاعاتی را در چارچوب قوانین دارند.</p>	<p>۱- تحقّق دموکراسی و حوزه عمومی با رسانه‌های مدرن ارتباطی.</p> <p>۲- سواد رسانه‌ای تأمین کننده آگاهی و دموکراسی</p> <p>۳- رسانه‌ها، عامل آگاهی، مشارکت و مطالبه‌گری حقوق شهروندان.</p> <p>۴- تقویت گفتمان دموکراسی با رسانه‌ها.</p> <p>۵- حقّ دسترسی آزاد به اطلاعات از حقوق اصلی شهروندی است.</p>

تحلیل جدول شماره (۱) رویکردها، دیدگاه‌ها و دال‌های اساسی مفاهیم مرتبط در بخش‌های مختلف بیانگر گفتمان اساسی رسانه‌ها در این زمینه است. رسانه‌ها

نه تنها انتقال دهنده و گسترش‌کننده گفتمان‌ها هستند؛ بلکه در تلاش‌اند که گفتمان‌سازی نمایند. این گفتمان‌ها از سویی سازنده افکار عمومی جامعه و از سوی دیگر جهت‌دهنده افکار عمومی در این زمینه می‌باشند. در ادامه بحث نتایج به دست آمده از فراتحلیل متون مرتبط با نمودارهایی تبیین خواهند شد.

شهروندی

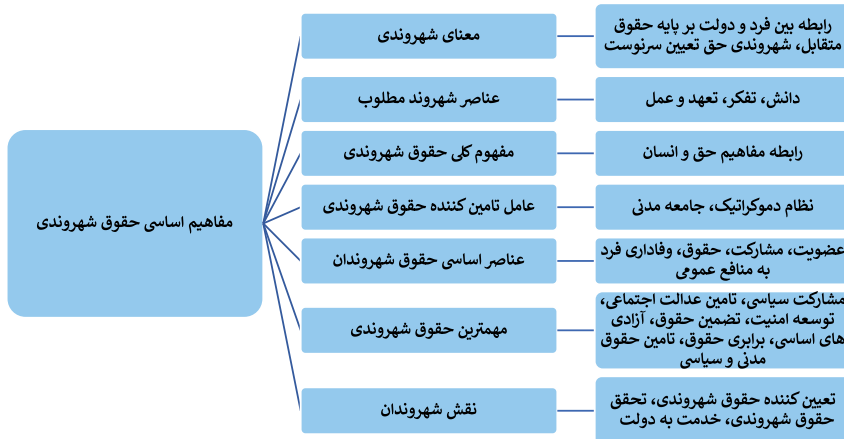
شهروندی یکی از پویاترین مفاهیم اجتماعی دنیای مدرن (Dahrendorf, 1974) و شاخصی برای نشان دادن تحقق دموکراسی در یک جامعه مدرن است (توسلی و نجاتی، ۱۳۸۳). کلمن و بلومر ۴، ۲۰۱۲ چهار تعریف متفاوت برای مفهوم شهروندی قائل شده‌اند. «اولین الگو، الگوی واقع‌گراست که حداقل مسئولیت را برای شهروند قائل است. طبق این الگو، به دلیل مشغله‌ها، شهروندان تنها می‌توانند ناظر امور باشند. الگوی دوم شهروندی، شباهت زیادی به منطق بازار دارد. طبق این الگو یک شهروند آزاد تمایل دارد که دستاوردهای شخصی خود را به حداکثر برساند. الگوی سوم، الگوی شهروند مشارکتی است. بر اساس این الگو، شهروندان از طریق شوراهایی مانند شوراهای محله، تلاش می‌کنند که سازمان‌های شهروندی را وارد امور سیاست‌گذاری کنند. الگوی چهارم شهروندی، الگوی مشورتی است. این الگو بیانگر این است که شهروندان از طریق شکل دادن به گفتمان‌های انتقادی و روشن‌گر، با دولت‌ها ارتباط برقرار می‌کنند.» (به نقل از: عاملی، نعیمی و خلقتی، ۱۳۹۱: ۱۰۴-۱۰۵) (نمودار شماره: ۱)

نمودار شماره (۱): چهار الگوی شهروندی

حقوق شهروندی

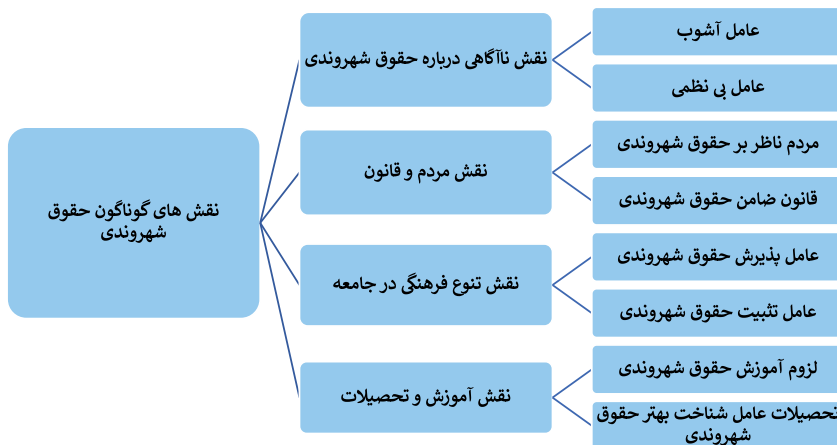
حقوق شهروندی رویکردها و تعاریف گوناگونی دارد. مفاهیم اساسی این حقوق در نمودار شماره (۲) مطرح شده‌اند.

نمودار شماره (۲): مفاهیم اساسی حقوق شهروندی

۲- نقش‌های گوناگون حقوق شهروندی

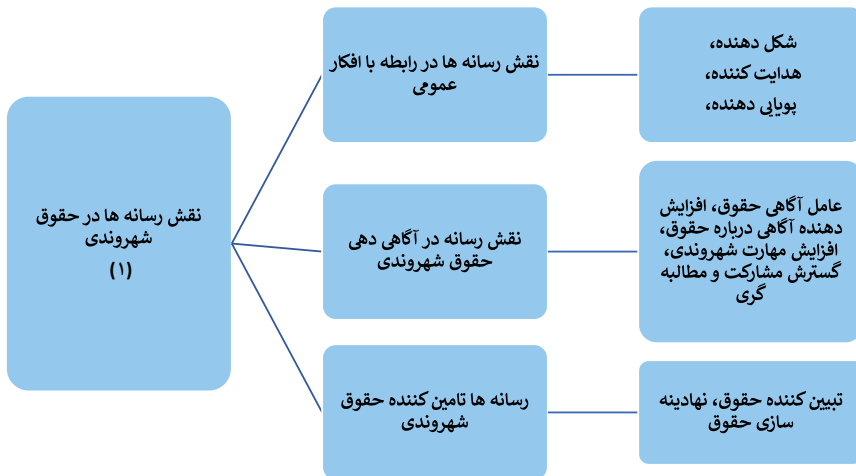
حقوق شهروندی در جامعه نقش‌های گوناگونی دارد که مفاهیم و رویکردهای اساسی آن در نمودار شماره (۳) بیان شده است.

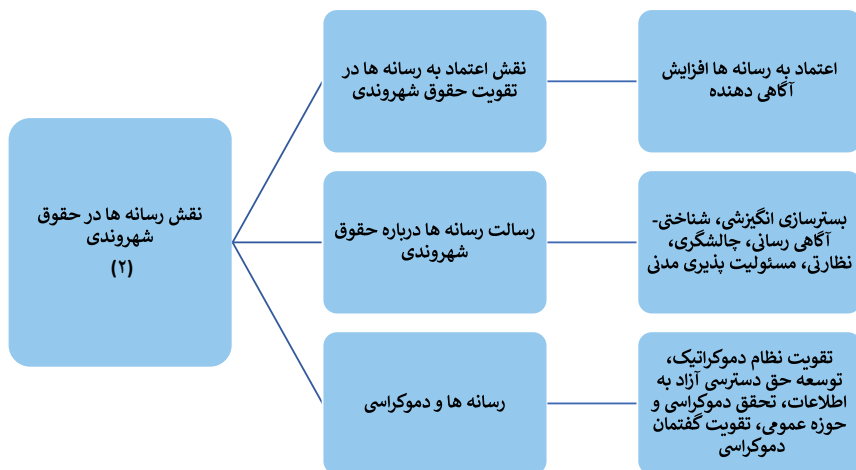
نمودار شماره (۳): نقش‌های گوناگون حقوق شهروندی

نقش رسانه‌ها در حقوق شهروندی

همانگونه که گفته شد، رسانه‌ها در گسترش آگاهی‌های جامعه در مورد حقوق شهروندی نقش اساسی دارند. نمودارهای شماره ۴ و ۵ دو بخش مربوط به نقش رسانه‌ها در این زمینه را نشان می‌دهند.

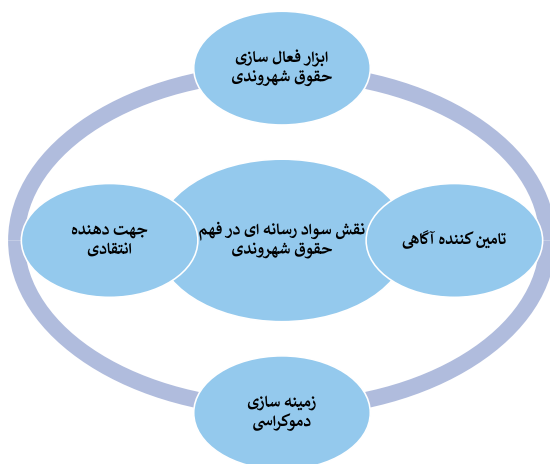
نمودار شماره (۴): بخش اول نقش رسانه‌ها در حقوق شهروندی

نمودار شماره (۵): بخش دوم نقش رسانه‌ها در حقوق شهروندی

نقش سواد رسانه‌ای در فهم و شناخت حقوق شهروندی

یکی از کارکردهای سواد رسانه‌ای چگونگی قرائت گفت‌مان رسانه‌هاست. این گفت‌مان می‌تواند آنجا که حقوق شهروندی مطرح می‌شوند، تبیین‌کننده ابعاد مهم آن باشند. نمودار شماره (۶) بیان‌کننده نقش سواد رسانه‌ای در فهم و شناخت حقوق شهروندی است.

نمودار شماره (۶): نقش سواد رسانه‌ای در فهم و شناخت حقوق شهروندی

اصول حقوق شهروندی در اسلام

فراتحلیل انجام گرفته شده، نشان‌دهنده دیدگاه و گفت‌مان مطرح شده در رسانه‌ها درباره اصول حقوق شهروندی در اسلام است. مهمترین اصول در این زمینه در نمودار شماره (۷) بیان شده است.

حقوق شهروندی، گفتمان عمومی و رسانه‌ها

نمودار شماره (V): اصول حقوق شهروندی در اسلام

نقش دولت در تحقق حقوق شهروندی در اسلام

تحقق و اجرای حقوق شهروندی دو جهت مهم دارد: نخست، فهم، شناخت، تعهد و وفاداری جامعه به این حقوق و دوم، نقش دولت در تحقق و اجرای این حقوق. دولت نقش اساسی در این زمینه دارد. در این رابطه اسلام به حقوق شهروندی به شدت توجه داشته است. نمودار شماره (۸) بیانگر نقش دولت در تحقق حقوق شهروندی در اسلام است.

نمودار شماره (۸): نقش دولت در تحقق حقوق شهروندی در اسلام

نتیجه‌گیری

مفهوم شهروندی حداقل ۵۰۰ سال قبل از میلاد مطرح شده است. با توجه به توسعه نظام ملّت - دولت، حقوق شهروندی نیز اهمّیت ویژه‌ای پیدا کرد.

همانگونه که در فراتحلیل متون مختلف مرتبط با چگونگی طرح موضوع حقوق شهروندی به وسیله رسانه‌ها نشان داده شد، رسانه‌های مختلف که در اینجا در قالب نشریات علمی- پژوهشی بودند، تلاش برای به کارگیری نظریات مربوط به «آگاه سازی» جامعه، «اقناع کردن» افراد مختلف به دلیل گوناگون برای مطالبه‌گری از حقوق شهروندی، استفاده کردن از نظریه «کاشت» که چگونگی ایجاد تلقین و تداعی در ذهن مخاطب با طرح مسائل گوناگون حقوق شهروندی و سایر نظریاتی که در این زمینه مطرح هستند، صورت گرفت و استخراج مفاهیم اساسی آنها به صورت نمودارهایی، تبیین شد.

در این مقاله تلاش گردید که با فراتحلیل متون مختلف مرتبط با موضوع شهروندی، حقوق شهروندی و نقش رسانه‌ها در گفتمان سازی حقوق شهروندی، بیش از ۲۲ مقاله علمی و نیز مطالب مرتبط دیگر مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته و مفاهیم، رویکردها و دال‌های اساسی و مرکزی آنها در این زمینه استخراج شوند. مفاهیم و دال‌های اساسی به صورت نمودارهایی برای عینیت بخشی به مفاهیم و دال‌های مزبور نشان داده شد تا به سادگی بتوان به ابعاد آنها دست یافت.

در این زمینه رویکردها و مفاهیم و دال‌های اساسی گوناگونی از جمله «مفاهیم اساسی حقوق شهروندی»، «نقش‌های گوناگون حقوق شهروندی»، «نقش رسانه‌ها در حقوق شهروندی»، «نقش سواد رسانه‌ای در شناخت حقوق شهروندی»، «اصول حقوق شهروندی در اسلام»، «نقش دولت در تحقق حقوق شهروندی در اسلام» استخراج و به صورت نمودارهایی بازنمایی شدند.

پیشنهادها

مطالعه رابطه گفتمان رسانه‌ها با حقوق شهروندی نیازمند بررسی مداوم در دوران‌های گوناگون با توجه به قوانین، افکار عمومی، محتوای رسانه‌ای و شیوه‌های اجرای حقوق مزبور می‌باشد. در اینجا برای مطالعات بعدی چند پیشنهاد ارائه می‌گردد:

- ❖ تشویق گفت‌مانسازی رسانه‌ها به آگاه کردن مردم در مورد مطالبات حقوق شهروندی.
 - ❖ انجام فراتحلیلهای مداوم در مورد دیدگاه‌های رسانه‌ها درباره حقوق شهروندی در جامعه.
 - ❖ تقویت مطالعات اسلامی در زمینه حقوق شهروندی.
 - ❖ مقایسه دیدگاه اسلامی و دیدگاه‌های غربی در مورد حقوق شهروندی.
۱. چگونگی اثرگذاری گفت‌مان رسانه‌ای بر گسترش حقوق شهروندی و اجرای آنها در جامعه.
 ۲. اثرگذاری تحقق حقوق شهروندی بر اعتمادسازی مردم به دولت.
 ۳. فراتحلیل مداوم محتوای رسانه‌ها در زمینه آگاهی‌سازی جامعه نسبت به حقوق شهروندی.
 ۴. مطالعات تطبیقی تحقق حقوق شهروندی در ایران و کشورهای دیگر.
 ۵. مقایسه حقوق شهروندی در اسلام و سایر قوانین مربوط به حقوق شهروندی در سازمان‌های جهانی

۱- منابع فارسی

- آقایی طوق، مسلم؛ غمامی، سیدمحمد مهدی (۱۳۹۱) "تحول حقوق و آزادی‌های شهروندی در مصر مبتنی بر قانون اساسی ۲۰۱۲ میلادی" فصلنامه بررسی‌های حقوق عمومی، سال اول، شماره ۱، پاییز ۱۳۹۱، صص ۱-۲۲.
- ابراهیمی، طیبه؛ سمیعی، لیلا (۱۳۹۸) "حقوق شهروندی اقلیت‌های دینی در قرآن و رساله حقوق امام سجاد (ع)"، پویش در آموزش علوم انسانی، سال چهارم، شماره ۱۴، بهار ۱۳۹۸، صص ۶۸-۸۶.
- احمدپور، ایوب (۱۳۸۷) "درآمدی بر مبانی حقوق شهروندی در اسلام"، مجله پژوهش‌های اسلامی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، سال دوم، شماره سوم، پاییز ۱۳۸۷، صص ۱۱۹-۱۴۲.
- اخوان، بهار (۱۳۹۷) "دیپلماسی رسانه‌ای و حقوق بشر با تاکید بر حقوق شهروندی"، فصلنامه مطالعاتی صیانت از حقوق زنان، سال سوم، بهار ۱۳۹۷، صص ۶۰-۷۶.
- بهارلویی، عبدالله؛ نعمتی، میثم (۱۳۹۶) "حقوق شهروندی، مؤلفه‌ها و مبانی و وظایف دولت در برابر آن"، اندیشه‌های حقوق عمومی، سال ششم، شماره دوم، پیاپی ۱۱، بهار و تابستان ۱۳۹۶، صص ۴۱-۵۸.
- بیات کمیتکی، مهناز؛ یزدان پناه، زین العابدین؛ بالوی، مهدی (۱۳۹۷) "از حقوق بشر تا حقوق شهروندی؛ از فاعلیت تا مشارکت"، دوره ۲۳، شماره ۱، تابستان ۱۳۹۷، صص ۱-۳۰.
- تاجور، آذر؛ پورطهماسبی، سیاوش (۱۳۹۰) "حقوق و تربیت شهروندی در نهج البلاغه"، پژوهش نامه علوی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال دوم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۰، صص ۱-۲۳.

حقوق شهروندی، گفت‌مان عمومی و رسانه‌ها

- توشلی، غلام عباس؛ حسینی نجاتی، محمود (۱۳۸۳) "واقعیت اجتماعی شهروندی در ایران"، مجله جامعه شناسی ایران، دوره پنجم، شماره ۲، صص ۶۲-۳۲.

- جاوید، محمدجواد (۱۴۰۰) "از تنوع فرهنگی تا مهندسی فرهنگی؛ چالشی بین حقوق بشر و حقوق شهروندی"، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۵۱، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۰، صص ۴۷۳-۴۵۵.

- جاوید، محمدجواد (۱۳۹۳) "باخوانی بنیان‌های فلسفی نظریه نسبیت در حقوق شهروندی"، حقوق اسلامی، سال یازدهم، شماره ۲، پاییز ۱۳۹۳، صص ۹۵-۶۵.

- رحمانزاده، سیدعلی؛ توکلی، مهرداد؛ صابر، منوچهر (۱۳۹۶) "آسیب شناسی اشاعه حقوق شهروندی از طریق رسانه‌های جمعی"، رسانه و فرهنگ، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال هفتم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۶، صص ۱۰۴-۸۷.

- زیاری، کرامت‌الله؛ شیخی، عبدالله؛ باقر عطاران، مرضیه؛ کاشفی دوست، دیمین (۱۳۹۲) "ارزیابی میزان آگاهی‌های عمومی شهروندان پیرانشهر از حقوق شهروندی و قوانین شهری"، پژوهش‌های جغرافیای برنامه ریزی شهری، دوره ۱، شماره ۱، زمستان ۱۳۹۲، صص ۷۷-۵۹.

- سردارنیا، خلیل‌اله؛ امیرپور امیرآباد، رضا؛ امینی زاده، سینا (۱۴۰۰) "واکاوی انتقادی حقوق شهروندی در روزنامه‌های ایران"، فصلنامه راهبرد سیاسی، سال پنجم، شماره ۱، پیاپی ۱۶، بهار ۱۴۰۰، صص ۵۳-۲۵.

- سیاهیپوش، امیر (۱۳۸۷) "فراتحلیل مطالعات سرمایه اجتماعی در ایران"، فصلنامه راهبرد فرهنگ، شماره سوم، پائیز ۱۳۸۷، صص ۱-۳۴.

- شادمانی، مهدیه (۱۳۹۵) "حقوق شهروندی از منظر امام خمینی (ره)"، فصلنامه مطالعاتی صیانت از حقوق زنان، سال دوم، شماره ۵، پاییز ۱۳۹۵، صص ۲۲-۹.

- شبان نیا، قاسم؛ اسدی نسب، محمدحسن (۱۳۹۷) "اصول حاکم بر حقوق شهروندی در اسلام"، معرفت، سال بیست و هفتم، شماره نهم، پیاپی ۲۵۲، آذر ۱۳۹۷، صص ۲۷-۳۴.

- شفیعی، سلیمان و زارع، امین (۱۳۹۸) روش شناسی فراتحلیل در علم اطلاعات و دانش شناسی، چپستی، ویژگی‌ها و چالش‌ها، مطالعات کتابداری و علم اطلاعات، سال یازدهم، شماره ۱، بهار ۱۳۹۸، صص ۵۷-۷۲.

- شیان، ملیحه؛ سپهوند، ابراهیم (۱۳۹۲) "رادیو و شهروندی؛ رابطه محتوای برنامه‌های رادیویی و آگاهی از حقوق شهروندی"، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره ۲، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۲، صص ۴۶۹-۵۰۳.

- عاملی، سعیدرضا؛ نعیمی، میترا و خلقتی، مرضیه (۱۳۹۱) "رویکرد ارتباطات متقابل به شهروندی الکترونیک: تحلیل برنامه‌های چهارم و پنجم توسعه"، مجله جهانی رسانه، دوره ۷، شماره ۱، شماره پیاپی ۱۳، بهار ۱۳۹۱، صص ۱۰۱-۱۳۰.

- عباسی قلعه شاهی، امیر؛ فنائی، ابوالقاسم (۱۴۰۰) "حقوق شهروندی از منظر اخلاق"، دوفصلنامه حقوق بشر، سال شانزدهم، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۰، شماره پیاپی ۳۱، صص ۱۱۵-۱۴۷.

- عرب عامری، احمد؛ سرجوانی شیراز، زهرا (۱۳۹۴) "آشنایی با حقوق شهروندی در اسلام؛ حق حیات غیر مسلمانان در حکومت اسلامی"، دوفصلنامه مطالعات حقوق بشر اسلامی، سال چهارم، شماره نهم، پاییز و زمستان ۱۳۹۴، صص ۸۷-۱۱۳.

- فالکس، کیث (۱۳۸۱) شهروندی، ترجمه: محمدتقی دلفروز، تهران: انتشارات کویر.

- فلاح زاده، علی محمد (بی تا) "نسبت حقوق شهروندی و حقوق بشر"، اداره مطالعات و پژوهش ستاد حقوق بشر قوه قضائیه.

حقوق شهروندی، گفت‌مان عمومی و رسانه‌ها

- فلمینگ، کارول (۱۳۸۴)، دستینه رادیو، ترجمه: ناصر بلیغ، تهران: تحقیق و توسعه رادیو.

- قاضی طباطبایی، محمود؛ ودادهیر، ابوعلی (۱۳۸۹). فراتحلیل در پژوهش‌های اجتماعی و رفتاری. تهران: جامعه‌شناسان.

- محمودی، ایرج؛ حبیب زاده ملکی، اصحاب؛ نوابخش، مهرداد (۱۳۹۹) "طراحی و ارائه الگوی رسانه‌ای حقوق شهروندی ایرانیان" فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، سال شانزدهم، شماره ۵۹، تابستان ۱۳۹۹، صص ۲۷۵-۳۰۹.

- نواح، عبدالرضا؛ حزب‌اوی، عزیز؛ رستگاری، سمیه (۱۳۹۸) «پیامدهای جامعه شناختی سواد رسانه‌ای بر آگاهی از حقوق شهروندی و دموکراسی خواهی»، فصلنامه مطالعات رسانه‌های نوین، سال پنجم، شماره ۱۸، تابستان ۱۳۹۸، صص ۲۰۳-۲۲۸.

- هابرماس، یورگن (۱۳۸۴) نظریه کنش ارتباطی، جلد‌های ۱ و ۲، ترجمه: کمال پولادی، چاپ اول، تهران: انتشارات مؤسسه ایران.

- ویندال، سون؛ سینگنایترز، بنو؛ اولسون، جین (۱۳۸۷) کاربرد نظریه‌های های ارتباطات، ترجمه: علیرضا دهقان، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.

- یزدانی‌ناه، زین‌العابدین؛ بیات کمیتکی، مهناز (۱۳۹۹) "نقش سواد رسانه‌ای در تحقق گفت‌مان حقوق شهروندی"، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۵۰، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۹، ۹۳۷-۹۲۱.

۲- منابع انگلیسی

Dahrendorf, R. (1974). Citizenship and Beyond: The Social Dynamics of an Idea, *Social Research*, 41, pp. 673-701.

Janoski, T. (1998) *Citizenship and Civi/society*, Cambridge University Press.

Marshal, T. M. (1994) *Citizenship and Social Class*. In B. S. Turner and P. Hamilton, *Citizenship: Critical Concepts*, London: Routledge.